

МИКОЛА
ХВИЛЬОВИЙ

Вальдшнепи

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2021

ВАЛЬДШНЕПИ

I

У цей, колись затишний городок, що стоїть від Не-Парижу (так хтось іронічно назвав наше столичне місто) за шістсот, приблизно, кілометрів, Ганна і Дмитрій приїхали в середині червня, — тоді, коли не тільки виноградом, але й абрикосами не пахтить наш степовий південь. Товариш Вовчик прибув багато пізніш, і саме того липневого дня, коли над рікою пройшла гроза й випали холодні дощі. Він приїхав, як завжди, розхристаний та неуважний і, недовго гадаючи, забіг по дорозі до «буфету найкращих фіялок І. Л. Карасика»: Дмитрій в своєму листі (лист давно вже загублено) якось згадував це до певної міри рідне йому по звукові прізвище.

— Так-от що, дорогий джентльмене, — сказав він, чемно скидаючи панаму, — мені потрібна адреса моїх друзів.

— А хто ж ваші друзі? — поцікавився І. Л. Карасик.

Товариш Вовчик ніяк не чекав такої відповіді й тому здивовано підкинув брови.

— Хіба ви не знаєте мусьє Карамазова й мадам Карамазову?

І. Л. Карасик заметушився і зробив винувате обличчя. «Братів Карамазових» він, можна сказати, читав, але йому й на думку не спадало, що ці брати (чи там один брат) могли завітати в його глухий край. Отже він вважає за потрібне, якомога скоріш, затушувати свою непоінформованість

і, підсунувши своєму несподіваному й химерному гостеві брудненького стільця, запропонувати йому пляшку фіялки власного виробництва.

— Дуже дякую! — сказав товариш Вовчик, виймаючи з кишені п'ятнадцять копійок. — Але ви мене не зрозуміли... Справа от у чому...

Далі він з'ясував, у чому справа, і ребус нарешті було розв'язано. І одразу ж ясно стало, яке має відношення І. Л. Карасик до Дмитрія й Ганни (буквально ніякого!) й скільки він знає про них (рішуче нічого!). Тоді товариш Вовчик попросив пробачення за турботу й пішов далі. Він пішов далі й за якусь годину найшов своїх. Про «буфет найкращих фіялок» та комічне непорозуміння він так і забув поінформувати, але він тут же розповів цікаву історію, що допіру трапилась із ним на річному пароплаві: історію знайомства з досить таки пікантними дамочками. Він так енергійно розмахував руками, що Ганна тільки й могла зрозуміти: розмова йде про «тих же женщин».

— Одну звать... не пам'ятаю як, — говорив товариш Вовчик, — а друга — тьотя Клава. З ними такий серйозний в золотому пенсне батько... А втім, може й не батько — я не поцікавився.

— Так ти запевняєш, що ці дами мешкають недалеко від нас? — сказала Ганна, кидаючи шитво.

— Саме це я й хочу сказати, Ганнусю! І ще я хочу сказати, що тьотя Клава мені страшенно подобалась і що за якісь два місяці (вони теж приїхали на два місяці), я, мабуть, в неї остаточно закохаюсь.

Товариш Вовчик зареготав, зовсім не до речі підморгнув своєю білою бровою Ганні й, наспівуючи арію з «Князя Ігоря», пішов митись.

— Ну, й козлитон! — беручись за уші, сказав Карамазов. — Ніяк він не погодиться, що йому співати не можна.

Ганна з-під лоба подивилась на Дмитрія.

— Мені, здається, що я не помиляюсь, називаючи твоїх нових знайомих нахабками, — промовила вона. — Чи може ти думаєш, що це не вони зачепили товариша Вовчика?

Ганна нарочито висловилаь різко: вона викликала чоловіка на одвертість.

— Безперечно, вони, — спокійно й лаконічно сказав Кармазов. — Ти вгадала.

Відповідь, як і треба було чекати, не задовольнила жінчину, і вона зрушила брови. Та й як Ганні не хмуритись? Вона дуже рада, що Дмитрій наважився, нарешті, покинути гнилу Лопань і багато спокійніший став. Але не можна й цього робити; не можна цілих два тижні блукати по ночах з якимись випадковими міщаночками й увесь час демонструвати свою безглузду конспірацію. І справді: чому він не хоче розмовляти з нею на допіру зачеплену Вовчиком тему? Ганна знає, що це — чергове несерйозне захоплення, але на цей раз вона чомусь боїться за репутацію свого чоловіка. Якимись підозрілими здаються їй ці дачниці, і вона знову пригадує всі подробиці невеличкої сутички, що трапилась на тому ж таки річному пароплаві.

Як пам'ятає вона, Дмитрій необережно зачепив ліктем одну з них, здається молодшу, з такими надзвичайно мигдалевими очима. Та повернулась і назвала його ведмедем. Дімі усміхнувся й сказав, що він погоджується з таким визначенням, та, на жаль, воно його зовсім не ображає. Вона спитала, чому. Він кинув якийсь парадокс і почав запевняти її, що тут поганого нічого нема, бо... й вся його нація трохи мамулувата. — Але хіба це виправдання? — спитала вона. Тоді Дмитрій стояв на своєму і якось дуже романтично рекомендував свою країну. Він говорив страшенно захоплено, й жінка з мигдалевими очима, раптом стиснувши йому руку, сказала, що вона зустрічає першого мужчину з такою ясністю думок. Ясности, на жаль, ніякої не було, але Дмитрію цей комплімент подобався: в цьому Ганна вже цілком переконалась.

— Ну, добре, — зідхнула вона, — я задоволена твоєю відповіддю.

Карамазов непривітно зиркнув на дружину і зціпив зуби. Йому вже обридло це ниття, й він постановив припинити його.

— Чого тобі треба від мене? — спитав він. — Чи ти хочеш, щоб я собі кулю пустив у лоб?

Ганна нарешті зрозуміла чоловіка й перевела розмову на іншу тему. Вона навіть заспокоїлась, бо тоді не припускала, звичайно, що ці випадкові дами зіграють в її житті не абияку роль.

Товариш Вовчик зупинився в тому ж будинку, де й Дмитрій. Йому дали окрему кімнату, що виходила вікнами до абрикосового саду, й він був дуже задоволений: більша ізолюваність від друга безперечно зіпсувала б йому дачний відпочинок. Крім Вовчика, в квартирі Карамазових оселилася ще й служниця Одарка: Ганна найняла її на два місяці. Служниця варила обід і ходила на ринок за продуктами. Дмитрію вона чомусь нагадувала відому куховарку з не менш відомого «Сміху», і він, коли вона мовчки позирала на нього, завжди почував себе якось ніяково. Одарка так химерно дивилась на своїх хазяїв, ніби вони й справді щось негарне затаїли в собі. Вона була страшенно мовчазна, й від неї Карамазови чули тільки коротке: «слухаю».

Словом, з такого то числа такого то місяця в обивательське коло заштатного городка влилась нова й цілком організована сім'я.

Але не дуже радісно зустрів її південь. З моря біг гарячий вітер, і провінційальні вулиці буквально вигоріли. Увечері повітря дзвеніло комарями й так палило обличчя, що не було жодної можливості вийти з кімнати.

Історія почалась в один із таких вечорів. Спалене сонце уже давно зарилось у далеких пісках, але вікна й віконниці і досі було зачинено наглухо. В кімнаті, в півтемряві (як це

буває в романах) сиділа Ганна й пожадливо, невеличкими ковтками, пила холодну воду. Дмитрій і товариш Вовчик лежали на канапах.

— Це неможливо! — сказала Ганна. — Це не відпочинок, а якась мука.

— Цілком справедливо, моя Анет, — підтвердив товариш Вовчик. — Я буквально те ж саме думаю.

Ганна мовчала. Тоді довгий Вовчик розкинув свої довгі руки, подивився на свого ловерака, що, важко дихаючи, лежав біля його канапи, і сказав, що він, як тільки одкрито буде полювання, одразу ж плюне на цей городок і на цілий місяць залізе в комиші.

— А що я мушу робити?

— А тобі я раджу забрати мої вудочки й ловити рибку. Можна ще щось придумати.

Дальша розмова протікала в такому ж дусі і була така ж нудна, як і сама спека. Треба було кинути балачки, і Ганна замовкла. Замовк і товариш Вовчик.

Але Дмитрій мовчав не тому, що йому було нудно, а тому, що в цей час він уважно дивився на Ганну. Дружина здавалася йому сьогодні не такою безцвітною, як якоюсь безвихідною. І саме тому безвихідною, що вона (в цьому він уже цілком переконався) не може не стояти йому на дорозі. Хіба Ганна здібна підняти до тих питань, що так тривожать його? Хіба вона коли-небудь переможе свою обмеженість? Ганна все-таки типова миргородська міщаночка, і саме вона й не дає йому зробитись цільною й рішучою людиною, саме вона й перешкоджає йому протиставити себе рабській психіці своїх дегенеративних земляків. Хіба ці здивовані вишневі (обов'язково вишневі) очі не характеризують її, що називається, «до отказу». Хіба це не вона та типова українська жінка, що, так ганебно випровадивши синів Тараса Бульби на Запорізьку Січ, пішла плодити безвольних людей?

— Єсть! — подумав Дмитрій, і тут же до болю вкусив свою губу: йому раптом спало на думку покінчити з Ганною.

Але вкусив він губу не тому, що насувається щось трагічне, а тому, що згадав: така трагедія, по суті, була вже. Хіба це не Ганну він розстріляв колись, у часи громадянської війни, біля якогось провінціального монастиря?

— Знаєш що, Ганнусю, — раптом кинув Карамазов. — Я зараз думаю про тебе й подумав, що ти воскресла. Як це розуміти?

— Ти, Дімі, страшенно неясно говориш, — сказала Ганна. — В чому там справа?

Карамазов мовчав. Тоді товариш Вовчик повернувся на правий бік і промовив в'яло:

— «Укінчений», як кажуть галичани, «фільозоф».

— Покинь, Вовчику, свої сентенції — мало не скрикнула Ганна і знову звернулась до чоловіка. — Чого ж ти мовчиш, Дімі?

Але Карамазов і тепер не відповідав. Він повернувся до кошика з абрикосами й уважно розглядав його. Він зараз згадував свої університетські роки і свою буйну розкуйовджену голову з південними романтичними очима. Спогади завжди тривожать, і на їхньому фоні дійсність становиться яснішою. Він, здається, хотів тоді кінчати медичний факультет. Але як це давно було! Кілька слів, і більш нічого: febris catarrhalis, здається, — простудна зимниця і febris gastrica — шлункове розстройство. Потім spiritus amoniaci causticus, pro pauperos* і... здається, все.

Але все-таки: чому ж я ухилиюсь від головного? — подумав про себе Дмитрій і, очевидно, подумав уголос, бо товариш Вовчик повернувся і сказав, що його друг нагадує йому стару бабусю: вона теж вічно щось буркотить собі під ніс.

* Спирт аміачний каустичний для бідних (лат.; іронічне). — Тут і далі прим. ред.

Ганна уважно подивилась на чоловіка. Тільки — сьогодні, саме в цей момент, її глибоко затривожив він. Їй прийшла думка, що повторюється зимова історія. Правда, колишніх сцен вона вже не спостерігає, тепер Дмитрій уже не б'ється головою об стінку, (а зимою він це частенько робив), він уже не згадує раковину з калом, куди нібито попала революція, більше того — йому знову зрідка загоряються очі, і він виглядає бадьоро й весело. Але Ганні така зміна декорації завжди здавалася не зовсім природною... І потім, ці абстрактні розмови про націю. Вона, звичайно, далеко не проти того, щоб її країна вийшла на широку дорогу. Але навіщо робити з цього гістерику? І, нарешті, це зовсім не розумне захоплення: по-перше — воно може зробити з нього відсталу людину, по-друге — це просто зрада соціальним ідеалам.

— Дімі! — промовила Ганна. — Я все-таки прошу тебе говорити яснійше. Що ти хотів мені сказати?

Карамазов зробив незадоволене обличчя (мовляв, чого вона прилипла до нього?) і раптом занервувався.

— Іди ти до всіх чортів! — скрикнув він і стукнув стільцем об підлогу.

Тоді товариш Вовчик, що знав Дмитрія не гірше Ганни і знав, що зараз може розігратись сімейна драма, поспішив на допомогу і почав заспокоювати друга.

— Ну, добре! Чого ти галасуєш?.. Ти ж таки, Дмитрій — культурна людина.

Вовчик більше нічого не сказав, але й цього було досить. Вовчик якось прекрасно впливає на нерви, і, мабуть, тому, що він якийсь не від світу цього: у нього ніколи не буває трагедій, і він так просто і ясно дивиться на життя. Він, наприклад, прекрасний лінгвіст, йому — науковому співробітникові — пропонують уже професорську катедру, але йому якось перешкоджає більярдний кий (він не абияк грає на більярді). І коли правду говорити, то футбол багато біль-

ше цікавить його, ніж уся ця лінгвістика, що її він пізнав так досконало.

— Я йду в сад! — сказала Ганна й вийшла з кімнати.

II

Товариш Вовчик підвівся, взяв на зуби зелений абрикос і крізь цей абрикос кинув незадоволено:

— Знаєш, друже, я не сказав би, що ти поводишся з дружиною по-товариському.

— Ти так гадаєш? — одвертим глумом розтягнув Карамазов.

— Що значить «гадаю» — спалахнув Вовчик. — Це — факт. Так, це факт, шановний добродію!.. І ви від нього не можете відмовитись.

Треба було чекати, що лінгвіст тут же підкреслить своє незадоволення французькою чи то англійською фразою: так завжди було з ним, коли він починав гніватись. На цей раз його попередив Карамазов.

— *Donnes-moi votre pouls?** — сказав він, іронічно простягаючи руку.

— Я прошу тебе не жартувати! — мало не скрикнув товариш Вовчик. — Я вимагаю поставитись до мене серйозно. Скажи мені: ти любиш Ганну?

— От тобі й раз! А тобі яке діло? Чи може ти її хочеш полюбити? Коли так, то хай буде тобі відомо: я її ненавиджу.

— Ненавидиш? Чому ж ти тоді живеш із нею? І... взагалі, яке ти маєш право дурити її?

Дмитрій взяв зі стола папірси й запалив сірник. Обличчя йому раптом зблідло, і він став раз у раз поширювати очі.

— А ти як думаєш: яке це право?

— Покинь, будь ласка, жартувати! — заверещав товариш Вовчик. — Яз тобою серйозно говорю!

* Дайте мені ваш пульс (*фр.*).

— І я з тобою серйозно говорю! — Карамазов зупинився, підвівся з канапи і сказав надірваним голосом: — Але я бачу, що ти все-таки не розумієш, за що я її ненавиджу. Так зрозумій же: я її ненавиджу за те, що вона тиха й лагідна, за те, що в неї ласкаві очі, за те, що вона безвільна, за те, що вона — нарешті — нездібна вбити людини. Розумієш тепер?

Лінгвіст здивовано подивився на приятеля. Він зовсім не чекав такого рішучого й несподіваного повороту в розмові й, розгубившись, спитав наївно:

— А навіщо їй убивати людину?

— Це, Вовчику, дуже складна історія, — хворобливо всміхнувся Дмитрій, — і я боюсь, що ти її не зрозумієш. Ти, звичайно, вчена людина, але, як мені відомо, на філологічному факультеті таких питань не чіпали.

— Що ти хочеш цим сказати? — тоном ображеного промовив лінгвіст.

— Буквально нічого!.. А втім, я хочу сказати от що: людину, Вовчику, дуже нелегко вбити!.. Ти ще ніколи не вбивав... не на війні, а так, у звичайному побуті? Ну, от! А я вбивав, і знаю. Це дуже складна процедура. І саме тому складна, що робиш це цілком свідомо, зарані знаючи, що не вбити ніяк не можна.

— Ти, Дмитрій, говориш нісенітницю!

— Ні, Вовчику, я говорю те, що думаю. І говорю давно відому істину: тільки через убивство можна прийти до цілковитого соціального очищення... Ти розумієш, що я маю на увазі? В динаміці прогресу соціяльну етику можна мислити тільки як перманентний «злочин». Я злочин беру в лапки, бо свідоме вбивство в ім'я соціяльних ідеалів ніколи не вважав за злочин.

Товариш Вовчик ще з більшим здивованням подивився на приятеля.

— З якого це часу ти почав так думати? — спитав він.

— Саме з того часу, коли я весело подивився на майбутнє, коли в мені знову зі страшною силою заговорила воля до перемоги, коли я знову почав безумно ненавидіти своїх обмежених сучасників.

— Ти говориш зовсім як пророк, — іронічно кинув товариш Вовчик.

Карамазов холодно подивився на лінгвіста і сказав:

— А ти думав, що я й справді звичайна людина? Ах, який ти наївний, друже! Отже, поспішай виправити свою помилку, бо Дмитрій Карамазов воістину пророк. Справжній пророк, і тільки через нього ти найдеш сенс у цьому земному житті.

Дмитрій раптом зупинився. За якихось кілька хвилин він пожовтів. Рот йому перекосився, і нижня губа дрижала.

— Але Дмитрій Карамазов, — сказав лінгвіст, — все-таки великий фразер і проспівав собі добрий панегірик.

— Що ж робити? — криво всміхнувся Карамазов. — На світі ще ніколи так не траплялось, щоб панегірики складали тому, хто їх уже не проспівав сам собі... так чи інакше. Я співаю собі цинічно, але не в цьому ж справа. Мета завжди виправдовує засоби. Мій цинізм примушує тебе й інших звертати на мене увагу, мені ж цього й треба. А що я фразер, то ти теж правильно підмітив, — несподівано погодився він. — Звичайно, все це, мабуть, тільки фрази, і завтра я їх, можливо, буду сам соромитись.

— Гм, чудеса! — сказав товариш Вовчик і раптом забігав по кімнаті. — І охота тобі, Дмитрій, філософствувати? Це ж така глупота, що ти й не в'являєш собі.

— Саме що глупота?

— Та от ця ж... і взагалі всяка філософія!.. А втім, я думаю, що ти зовсім не даремно філософствуєш...

Лінгвіст зробив помах своїми довгими руками, прицмокнув і так побідно подивився своїми білими бровами, ніби він і справді розвінчав по меншій мірі свого вчителя Потєбню.

— Я тебе слухаю! — сказав Карамазов.

— Ну, от. Тебе цікавило коли-небудь таке питання: хто, як правило, любить ударятись у філософію?

— Цікавило.

Відповідь, очевидно, не подобалась Вовчику, бо він став гаряче запевняти товариша, що той ніколи цим не цікавився, інакше в нього не було б таких сцен із Ганною.

— Ну, добре, — нарешті кинув він. — Хто ж по-твоєму?

— Дикуни, очевидно! — спокійно відповів Карамазов. І тому, що він відповів спокійно, і тому, що Вовчик не чекав такої (на його погляд) влучної відповіді, лінгвістові, як і всякій дорослій дитині, залишилось тільки розгубитись.

— Ну, і що ж? — спитав він безпорадним голосом.

— Я, мабуть, буду з цього правила винятком.

Товариш Вовчик підійшов до вікна й раптом промовив тихо:

— А ти, Дмитрій, знаєш... не дурень.

— Дякую.

— Їй-богу! — несподівано захоплюючись, підскачів лінгвіст. — Я цілком серйозно говорю. Тисячі років люди мудрують, а й досі не доміркувались до такого парадоксу.

— Саме якого?.. Того, що з правила можна робити винятки?

— Покинь свої дотепи! І справді: хіба розквіт філософських дисциплін не характеризує те чи інше суспільство, як недорозвинений організм?

— Цілком справедливо, — сказав Карамазов. — Саме тому я й вважаю себе за справжнього сина своєї нації.

Лінгвіст уважно подивився на приятеля, спробував був зрозуміти його репліку й, не зрозумівши, махнув рукою.

— Знову філософія! — сказав він незадоволено й потріпав по спині свого ловерака.

Розмова зайшла в якийсь тупик, і друзі її припинили. Вони говорили на різних мовах, і тому продовжувати суперечку було зовсім недоцільно. Навіть недоцільно було

й починати її, бо уважний спостерігач міг би зарані сказати, що вони ніколи ні до чого не договоряться. Знав це й Карамазов і навіть тішився з цього, бо більш серйозна розмова безперечно відбила б від нього й Вовчика — десятого чи то двадцятого з його недовговічних друзів. Він і зв'язався так міцно з лінгвістом тільки завдяки дитячим здібностям того приймати світ цілком безпосередньо.

Познайомились вони три роки тому на міському стенді, і з того часу кожного літа їздять кудись на полювання. Вони використовують свою місячну відпустку в серпні місяці, і тільки зрідка, як-от у цьому році, дістають можливість побувати на Славуті і в липні.

— Кого ти там визираєш? — спитав лінгвіст, коли Карамазов підійшов до вікна.

— Як би тобі сказати, — раптом вимушено усміхнувся той. — Мені здалося, що десь тут недалеко пройшла Аглая. Товариш Вовчик підкинув свої білі брови.

— Яка це Аглая? — спитав він. — Чи не думаєш ти грати роль божевільного?

— Поки що важко сказати, мій дорогий Вовчику... Це так звучить одна з тих дам, що ти з ними познайомився на пароплаві.

— Так ти, виходить, уже знайомий з ними? Ну, і що ж?

— Ну, і слухай. Саме в цей час чоловік тьоті Клави дримає, дами мандрують до базару повз наш будинок.

— Ця поінформованість мене рішуче зворушує, — із захопленням сказав лінгвіст. — Їй-богу, з тебе вийшов би не зовсім поганий льовеляс... І це, до речі, багато краще твоєї філософії.

Карамазов підійшов до вікна. Спека раптом почала спадати, і з ріки прилетів свіжий вітрець. Якось химерно запахла абрикоси: запах був ніжний і нагадував чомусь старий Прованс і старомодні кабриолети. Тоді й дійсність враз перетворилась на стилізовані ніжно-голубі тони.

ЗМІСТ

Вальдшнепи	3
Іван Іванович	79
Ревізор	132
Мисливські оповідання добродія Степчука.	162
З лябораторії	192
Оповідання про Степана Трохимовича	224
Злочин	323